

ABDULLA AVLONIY FAOLIYATIDA TARBIYAVIY ASARLAR

*Toshkent davlat pedagogika universiteti
Tasviriy san'at yo'nalishi 1-bosqich magistranti*

Adxamova Oltinoy Rafiqjon qizi

oltinoyadhamova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Mazkur maqolada Abdulla Avloniy ijodining tarbiyaviy asarlariga e'tibor qaratilib, uning o'zbek xalqining ma'naviy va madaniy hayotidagi o'rni tahlil qilinadi. Asarda Avloniy qalamiga mansub tarbiyaviy ruhdagi asarlarning mazmun-mohiyati, ularning jamiyat taraqqiyotiga qo'shgan hissi va bugungi kun uchun ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Abdulla Avloniy, tarbiya, ma'naviyat, madaniyat, maorif, pedagogika.

EDUCATIONAL WORKS IN THE ACTIVITY OF ABDULLA AVLONI

Abstract: This article focuses on the educational works of Abdulla Avloni and analyzes his role in the spiritual and cultural life of the Uzbek people. The work reveals the essence of educational works written by Avloni, their contribution to the development of society and their importance for today.

Key words: Abdulla Avloni, education, spirituality, culture, education, pedagogy.

ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ РАБОТА В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АБДУЛЛЫ АВЛОНИ

Аннотация: Данная статья посвящена просветительской деятельности Абдуллы Авлони и анализирует его роль в духовной и культурной жизни узбекского народа. В работе раскрывается сущность просветительских произведений, написанных Авлони, их вклад в развитие общества и их значение на сегодняшний день.

Ключевые слова: Абдулла Авлони, образование, духовность, культура, образование, педагогика.

KIRISH

Abdulla Avloniy – o'zbek adabiyoti va maorif tarixida yorqin iz qoldirgan shaxs. Uning ijodiy faoliyati nafaqat badiiy asarlar, balki xalqni ma'rifat va madaniyat sari yetaklashda muhim ahamiyatga ega bo'lgan tarbiyaviy asarlar bilan ham boy. Avloniy “tarbiya”ni inson hayotining asosiy omili sifatida ko'rgan va bu mavzuda ko'plab asarlar yaratgan. Ushbu maqolada uning tarbiyaviy asarlari tahlil qilinib, ularning bugungi kun uchun ahamiyati baholanadi. Abdulla Avloniy o'z asarlarida tarbiyani

insonning ruhiy va jismoniy kamolotida hal qiluvchi omil sifatida ta’riflaydi. Uning fikricha, “Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir”. Bu soʻzlar Avloniy tarbiyaga qanchalik katta ahamiyat berganini koʻrsatadi. Tarbiyaviy asarlarining mazmuni va mohiyati. Avloniy ijodida “Turkiy Guliston yoxud axloq” alohida oʻrin tutadi. Bu asarda yozuvchi oʻzbek xalqining axloqiy meʼyorlari va qadriyatlarini yuksaltirishga qaratilgan fikrlarni bayon etadi. Asar mazmuni tarbiyaning asosiy tamoyillariga, jumladan, halollik, mehnatsevarlik, vaqtdan unumli foydalanish, hurmat va mehr-oqibat kabi fazilatlarni shakllantirishga qaratilgan. Avloniy yana bir qator maqolalarida yoshlarga toʻgʻri tarbiya berish masalalarini koʻtaradi. U maktab va oilaning tarbiyadagi oʻrnini alohida taʼkidlab, bolalarning intellektual va maʼnaviy rivojlanishi uchun muhim tavsiyalar beradi. Avloniyga koʻra, tarbiya insonning eng muhim vazifasi boʻlib, bu jarayonda har bir inson faol ishtirok etishi lozim. Tarbiyaviy asarlarning jamiyat rivojiga taʼsiri. Avloniy asarlari oʻz davrida xalqni maʼrifat sari yetaklashda muhim rol oʻynagan. Uning tarbiyaviy gʻoyalari maktablar va taʼlim muassasalarining rivojlanishiga kuchli taʼsir koʻrsatgan. Bugungi kunda ham uning asarlari oʻz ahamiyatini yoʻqotmagan boʻlib, taʼlim tizimida va oilaviy tarbiya jarayonida muhim metodik manba sifatida xizmat qilmoqda. Bugungi kundagi ahamiyati. Hozirgi zamon globalizatsiya jarayonlari insonning maʼnaviy va axloqiy qadriyatlariga taʼsir koʻrsatayotgan bir davrda Avloniy asarlaridagi tarbiyaviy gʻoyalar dolzarbligini saqlab qolmoqda. Ular jamiyatda axloqiy meʼyorlarni mustahkamlash, yoshlarni vatanparvarlik va insonparvarlik ruhida tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega. Abdulla Avloniy (1878–1934) oʻzbek adabiyoti, pedagogikasi va maʼrifatparvarlik tarixida muhim oʻrin tutgan mashhur shoir, dramaturg, jurnalist va oʻqituvchi boʻlib, milliy uygʻonish davrining yirik vakillaridan biridir. Uning asarlari maʼrifiy va tarbiyaviy mazmuni bilan ajralib turadi.

Avloniy asarlari haqida maʼlumot

Avloniy oʻz ijodida millatni taraqqiy ettirish, yosh avlodni tarbiyalash, maʼrifatni targʻib qilishga katta eʼtibor qaratgan. Quyida uning muhim asarlaridan baʼzilari va ularning qisqacha mazmuni bilan tanishishingiz mumkin:

1. "Turkiy guliston yoxud axloq"

Ushbu asar Avloniy tomonidan 1913-yilda yozilgan boʻlib, oʻzbek maʼnaviy hayotida ulkan oʻrin tutadi. Kitobda axloqiy tarbiya, madaniyat va milliy qadriyatlarning ahamiyati haqida soʻz boradi. Avloniy yoshlarni bilim olishga, halollik va vatanparvarlikka daʼvat etadi. Asarda insonni komil boʻlish sari ragʻbatlantiruvchi maslahatlar va axloqiy pandlar keltirilgan.

2. "Adabiyot yoxud milliy sheʼrlar"

Bu asarda Avloniy milliy adabiyot va sheʼriyatni targʻib qiladi. Unda oʻzbek xalqining qadimiy merosi va adabiyotining ahamiyati taʼkidlangan. Milliy ruhni

uyg‘otish va yoshlar qalbida vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirish bosh maqsadlardan biri sifatida ko‘rsatilgan. Abdulla Avloniyning "**Adabiyot yoxud milliy she‘rlar**" asari 20-asr boshlarida yozilgan bo‘lib, uning yaratilish tarixi milliy uyg‘onish davri bilan bevosita bog‘liq. Bu davrda jadidchilik harakati taraqqiyot va islohotlarni targ‘ib qilar, xalqni ma‘rifat bilan uyg‘otishga intilar edi. Avloniy ham o‘zining adabiy va ma‘rifiy faoliyati orqali xalqni ogohlikka chaqirib, millatni birlashtirish va o‘zbek xalqining o‘zligini anglatish uchun ijod qilgan.

Yaratilish sabablari:

1. Milliy adabiyotga bo‘lgan ehtiyoj

O‘sha davrda milliy uyg‘onish va ma‘rifatparvarlik g‘oyalari keng tarqala boshlagan edi. Avloniy bu asarni milliy adabiyotning ahamiyatini targ‘ib qilish va yosh avlodni o‘z adabiy merosiga e‘tiborli qilish maqsadida yaratdi. Adabiyot nafaqat estetik zavq manbai, balki millatni tarbiyalash vositasi ekanini ta’kidladi.

2. Jadidchilik harakatining ta’siri

Jadidlar milliy adabiyot va madaniyatni rivojlantirish orqali xalqni ma‘rifatli qilishga intilgan. Avloniy "Adabiyot yoxud milliy she‘rlar" asarida she‘riyatni millat ruhini uyg‘otish va vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirishning qudratli vositasi sifatida ko‘rsatgan.

3. Milliy til va madaniyatni himoya qilish

Rus imperiyasi davrida o‘zbek tili va madaniyatining ahamiyatini yo‘qotmaslik uchun ma‘rifatparvarlar milliy madaniyatni targ‘ib qiluvchi asarlar yaratishga intildi. Avloniy o‘z asarida o‘zbek tilining boyligini va go‘zalligini namoyon etishga harakat qildi.

Yaratilish davridagi tarixiy sharoit:

• **Ta’lim va ma‘rifatning rivojlanishi:** Avloniy yangi usul maktablarini tashkil etishda faol qatnashgan. Bu asar aynan o‘sha maktablarda o‘quv qo‘llanma sifatida ishlatilishi uchun mo‘ljallangan bo‘lishi mumkin.

• **Milliy uyg‘onish davri:** Bu davrda milliy o‘zlikni anglash va uni adabiyot orqali ifodalash muhim vazifa bo‘lgan. Avloniy adabiyotning bu boradagi rolini yuksak baholagan.

Asar mazmuni va g‘oyalari:

Asar milliy she‘riyatning jamiyat hayotidagi o‘rni, uning tarbiyaviy va madaniy ahamiyati haqida. Avloniy milliy adabiyotning kuchini, uni zamonaviy taraqqiyot va ma‘rifatga xizmat qilishdagi ahamiyatini ochib beradi.

3. "Birinchi muallim"

Avloniyning pedagogik tajribalari va ta’lim-tarbiya masalalari aks ettirilgan. Bu asarda muallimning jamiyatdagi o‘rni, yosh avlodni tarbiyalashdagi mas’uliyati va ta’limning zamonaviy metodlari haqida fikr yuritilgan.

4. Dramatik asarlar

Avloniyning dramaturgiya sohasidagi ijodi ham muhim ahamiyatga ega. Uning "Ikki sevishganlar", "Advokatlik osonmi?" kabi pyesalari xalq hayotidagi ijtimoiy muammolarni ko'rsatishga va islohotlarga chorlovchi asarlar sifatida tanilgan.

5. "O'zbekcha alifbo"

Ushbu asar yangi usul maktablari uchun o'quv qo'llanma sifatida ishlab chiqilgan. Avloniy milliy ta'limning rivojlanishi uchun yangi usullarni joriy etishga e'tibor qaratgan va bu asar o'sha davrda katta ahamiyat kasb etgan. Abdulla Avloniyning **"O'zbekcha alifbo"** asari milliy ta'lim-tarbiyani rivojlantirishga bo'lgan intilish natijasida yaratilgan muhim pedagogik asardir. Ushbu kitob XX asr boshlaridagi jadidchilik harakatining ma'rifatparvarlik ruhini aks ettirib, o'sha davrda yangi usul maktablarini tashkil etish va o'quv dasturlarini yangilash uchun muhim qadam bo'lgan.

"O'zbekcha alifbo" yaratilish tarixi

1. Jadidchilik harakati va yangi usul maktablari

XX asr boshlarida jadidchilik harakati o'zbek xalqini savodsizlikdan chiqarish va ilm-ma'rifatni keng yoyish maqsadida faoliyat yuritgan. Bu harakat doirasida yangi usul maktablari tashkil qilinib, eski usuldagi diniy maktablarning o'quv dasturlarini yangilashga e'tibor qaratildi. Avloniy o'sha davrning yetakchi ma'rifatparvarlaridan biri sifatida bu jarayonda faol ishtirok etib, milliy o'quv adabiyotlarini yaratishga bel bog'ladi.

2. Savodxonlikni oshirishga ehtiyoj

Rus imperiyasi davrida savodsizlik ko'lamining kattaligi jamiyat taraqqiyotiga to'siq bo'lgan edi. Avloniy xalqning milliy tilida o'qib-yozish ko'nikmasini shakllantirish uchun oson va sodda uslubdagi o'quv qo'llanma yaratishga intildi. **"O'zbekcha alifbo"** aynan savodxonlikni oshirishga qaratilgan dastlabki darsliklardan biri hisoblanadi.

3. Turkiy xalqlarga mos alifbo yaratish

Avloniy o'zbek tilini o'qitish jarayonini qulaylashtirish uchun turkiy xalqlarning til xususiyatlariga mos keladigan alifbo tizimini ishlab chiqdi. Bu asarda eski arab yozuvini soddalashtirish orqali uni yosh avlod o'zlashtirishi uchun qulay qilishga alohida e'tibor berilgan.

4. Asarning yaratilish sharoitlari

- 1904–1917-yillar oralig'ida jadid maktablari faoliyati kuchaygan davr edi.
- O'quvchilar uchun yangi va zamonaviy ta'lim materiallari yetishmasdi. Avloniy bu bo'shliqni to'ldirish uchun o'z asarini yaratdi.
- Arab yozuvidan foydalangan holda fonetik va grammatik jihatdan tushunarli bo'lgan o'quv qo'llanma tayyorlandi

Asarning mazmuni va xususiyatlari

1. Arab yozuvini o‘rganishga oid ko‘rsatmalar

Asar o‘zbek tilining arab alifbosi asosidagi tovushlarini o‘rgatishga qaratilgan. Har bir harfning talaffuzi va yozilishi sodda uslubda tushuntirilgan.

2. Boshlang‘ich ta‘lim uchun moslashuv

Kitob boshlang‘ich savod chiqarish uchun maxsus mo‘ljallangan bo‘lib, bolalarning savodxonlik darajasini oshirishga yo‘naltirilgan.

3. Axloqiy-tarbiyaviy mazmun

O‘quvchilarni o‘rgatish bilan birga, ularning axloqiy tarbiyasiga ham ahamiyat qaratilgan. Matnlarda vatanparvarlik, halollik va ma‘rifatparvarlik g‘oyalari singdirilgan.

Asarning tarixiy ahamiyati

• **Ta‘lim rivojidadagi o‘rni:** "O‘zbekcha alifbo" yangi usul maktablari uchun darslik sifatida katta ahamiyatga ega bo‘ldi va bir necha yillik foydalanishda bo‘ldi.

• **Jadid ta‘limining poydevori:** Asar jadid maktablari faoliyati davomida o‘qituvchilar va o‘quvchilar uchun qulay qo‘llanma bo‘lib xizmat qildi.

• **Milliy uyg‘onish g‘oyalari:** Savodli bo‘lish milliy uyg‘onishning muhim qismiga aylangan bo‘lsa, bu asar Avloniyning xalqni ma‘rifatga chaqirgan eng muhim vositalaridan biri edi.

Avloniy asarlarining xususiyatlari:

• **Milliy uyg‘onish g‘oyalari:** Avloniy ijodida xalqni bilimli, axloqli va madaniyatli qilish orqali millatni rivojlantirish masalasi asosiy o‘rin tutadi.

• **Til va uslub:** Asarlari sodda, ravon va o‘qish uchun qulay tilda yozilgan. Bu esa uning asarlarini keng ommaga tushunarli qilgan.

• **Ma‘rifiylik:** Har bir asar tarbiya va ma‘rifatni targ‘ib qilishga qaratilgan bo‘lib, o‘quvchining dunyoqarashini kengaytirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz mumkinki Abdulla Avloniy ijodi tarbiyaviy asarlar orqali o‘zbek xalqining ma‘naviy-ma‘rifiy yuksalishida muhim rol o‘ynagan. Uning asarlari nafaqat o‘z davri, balki bugungi kunda ham dolzarb bo‘lib qolmoqda. Avloniy o‘zining tarbiyaviy g‘oyalari orqali jamiyat taraqqiyoti uchun mustahkam ma‘naviy poydevor yaratgan. Ushbu maqolada keltirilgan tahlillar uning asarlarining bugungi kundagi ahamiyatini yanada chuqurroq anglashga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Avloniy, A. "Turkiy Guliston yoxud axloq". Toshkent: Sharq nashriyoti, 1992.
2. Karimov, I. A. "Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch". Toshkent: Ma‘naviyat, 2008.
3. Qodirov, A. "Abdulla Avloniy ijodida tarbiya masalalari". Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy jurnali, 2020.
4. Saidov, M. "O‘zbek ma‘rifatparvarlari". Toshkent: Fan, 1985.
5. Vohidov, S. "Abdulla Avloniy va pedagogika". Toshkent: O‘qituvchi, 2000.